

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ
ՆՈՒԻՐՈՒՄԸ
ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ
ՕԲՍՅՈՐՏԻ ՄԵՋ**

Նոր Կտակարանի ուսումնասիրութեան նուիրուած Միջազգային Համագումար մը տեղի ունեցաւ Օքսֆորտի մէջ Սեպտեմբեր 11-15 (1961) օրերու ընթացքին, կազմակերպութեամբ Christ Church (Օքսֆորտ) աստուածաբանութեան փրօֆէսէօր Դոկտօր Crossի: Սոյն Համագումարը կը յաջորդէր 1957 Սեպտեմբերին կայացած այն Համագումարին՝ որ զբաղեցաւ Չորս Աւետարաններու ուսումնասիրութեամբ:

Ինչպէս միշտ, նաեւ այս անգամ Եւրօպայի բոլոր երկիրներէն, Ամերիկայի և Անգլիոյ յայտնի համալսարաններէն հրաւիրուած էին հեղինակաւոր փրօֆէսէօր-դասախօսներ, խօսելու և մասնական նիւթ դարձնելու համար Նոր Կտակարանի վերաբերեալ այլազան և մանրամասնեալ հարցեր, համաձայն կանխաւ պատրաստուած ծրագրի մը: Բաց աստի, 600է աւելի ունկնդիր-մասնակցողներ կային հնգօրեայ Համագումարին, մեծ մասամբ եկեղեցականներ՝ ներկայացուած Արեւելեան և Արեւմտեան բոլոր Եկեղեցիներէն — Հայց. Եկեղեցին ևս ունէր իր ներկայացուցիչը —, և մասամբ ալ համալսարանականներ՝ որոնք ուղղակի կամ անուղղակի կերպով կը հետաքրքրուէին Նոր Կտակարանի ուսումնաս-

տիրութեամբ: Համագումարը կը վայելէր հովանաւորութիւնը Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոս Դոկտօր Րէմզիի, որ կատարեց բացումը ներկայացնելով Քրիստոսի Չարաւանաց և Խաչելութեան դէպքերը ըստ չորս Աւետարանիչներու:

Ներկայ գրութեան նպատակն է տալ, կարելի մանրամասնութեամբ, համառօտ բովանդակութիւնը այն դասախօսութեանց և վերլուծութիւններուն՝ որոնց կարողացանք ներկայ ըլլալ և հետեիլ: Համագումարի ծրագրին պիտի հետեւինք, սակայն անհրաժեշտ է նախ տալ ցանկը հետեւեալ տասը հիմնական հարցերուն՝ որոնց շուրջ կը դասնային բոլոր վերլուծական դասախօսութիւնները. —

1. Աւետարան ըստ Մարկոսի.
2. Հարցեր Յովհաննոս Գրութեանց վերաբերեալ.
3. Առաքելական Շրջանը.
4. Պօղոս Առաքեալի Ամսարանութիւնը.
5. Երբեքեցեոց Թուղթը.
6. Յակովբայ Առաքելոյն Թուղթը.
7. Քրիստոսաբանական Հարցեր. [նը.
8. Նոր Կտակարանի Վախճանաբանութիւն.
9. Նոր Կտակարանի Պարականոն Գիրքերը.
10. Պատմութիւն և Աւետարանները:

Օրական ծրագիրը կազմուած էր հետեւեալ ձևով. —

Ա. — Կէսօրէ առաջ.

1. Ս. Գրական ընթերցում և մեկնաբանութիւն.
2. Չորս դասախօսութիւններ՝ երկու խումբի բաժնուած.
3. Համառօտ ուսումնասիրութեանց հաղորդում հինգ համասեռ և յաջորդական ներկայացող, բաշխուած եօթը խումբերու վրայ:

Բ. — Կէսօրէ վերջ.

4. Ներկայացում տասը հիմնական հարցերու, երեքական ստորաբաժանումներով, բաշխուած երեք օրերու վրայ.
5. Երկու յաջորդական դասախօսութիւններ:

ԲԵ. 11 Սեպտեմբեր.

Երկուշաբթի Համագումարին բացումը կատարեց Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոս Դոկտօր Րէմզիի, որ Օքսֆորտի Համալսարան

11. — երկար ուղևորութիւն մը, արեւա-
[ձագէն].

12. — հիմա որ կը տեսնեմ քու դէմքը,
Սուրբունաբու,

13. — ցոյց տուր հեռաւորն Ուտնապիշ-
տի լըս:

14. — Սուրբունաբուն [ըսաւ] անոր՝ Գիւ-
գամէշին:

(Ճանցեալը փչուած)

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ՎՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ
(Շարունակելի՝ 13)

րանի ղեկավարներուն իր շնորհակալութիւնը յայտնելէ ետք, անդրադարձաւ Համագումարին բերելիք իր մասնակցութեան երկու ձեւերով. նախ՝ Արքեպիսկոպոսական իշխանութեամբ կը հաստատել անհրաժեշտութիւնը կայանալիք Համագումարին, և երկրորդ՝ որպէս երբեմնի դասախօս և Ս. Գրական բանասէր, իր գործօն մասնակցութիւնը կը բերէր անոր:

Վերլուծելով Գրիստոսի Զարչարանաց և Ուսելուծեան ներկայացումները, Դուկոր Բէմգի նկատի առաւ Ուսելը և անոր կցուած չարչարանքը, և միւս կողմէն՝ Գրիստոս, որպէս Աստուած, Տէր և ծառայ, որ իր փրկչական գործովը պատմութեան վախճանական նպատակը հաստատել մարդկութեան: Ան Աւետարաններու ջատագովական, Ս. Գրական և ծիսական պատմութիւններն ընդգէլէին հետեւեալ հաստատումները ըրաւ. —

ա) Յիսուս անմեղ Անձ մըն էր: Այս կը հաստատուէր այն կարծեցեալ յանցանքներով՝ որոնց հարկադրաբար ենթարկուեցաւ Ան: Նաեւ կայսերական շրջանակներու մէջ Յիսուսի դէմ, որպէս ոճրագործի, ոչ մէկ զատապարտութիւն չէր արձանագրուած: Աւետարանիչներ կը յայտնեն Յիսուսի անմեղութիւնը ջատագովական և վարդապետական տողերով:

բ) Յիսուս մեռաւ զբոս Գրոցոյ, Հրեայ քրիստոնեաներուն համար մարգարէութիւնները իրենց լըումը՝ կը գտնէին Յիսուսի Ուսելութեամբ:

գ) Յիսուսի մահը Պատարագ մը եղաւ: Առաջելական գրութիւնները «Արեւմտեան Ուսելութեան» ղէպքը կը պատմեն: Գրիստոնէական հնագոյն գրականութիւնը պատարագով, չարչարանքով և պատեքով մեկ նաբանք Գրիստոսի խաչելութեան ղէպքը: Գրիստոս մեռաւ որպէս ձեմարիք Պառարագ — պատեք —:

Մեր Տիրոջ չարչարանքի և խաչելութեան ղէպքը հետեւեալ արձագանքը գտած է Գրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ. —

ա) Փրկագործութիւն, Գրիստոսի բարու յակակց օրինակին հետեւողութեամբ: Առաջելական գրականութեան մէջ, Յիսուսի կենքը ներկայացուած է որպէս ընթացք մը ղէպի մահ՝ խոնարհութեան, հնազան-

զութեան, քաջութեան և փորձութեան ու զինեցով:

բ) Գրիստոնէական Եկեղեցւոյ համար անհրաժեշտօրէն կարևոր են չարչարանքի ատեն Յիսուսի արտասանած աղօթքները:

գ) Երբայեցւոյ Թուղթը կը ներկայացնէ Վերիստոս որպէս «Քահանայ Մշտնջենաւոր» երկնքի և երկրի վրայ: Այլ խօսքով, չարչարանքով յայտնուած Մարդու Որդին և նոյն չարչարանքով փառաւորուած Աստուծոյ Որդին ըսելիք ունի Եկեղեցիին՝ ուսուցողական, ջատագովական և ծիսական երեսներով:

Դուկոր Բէմգի մասնաւորելով իր խօսքը գտաւ ընդհանուր միութիւն մը չորս Աւետարաններու Գրիստոսի չարչարանքի և խաչելութեան պատմութեան մէջ: Բոլորին մէջ, ան ըսաւ, նկատելի է հասարակաց միութիւն մը, հակառակ Աւետարանիչներու աստուածաբանական այլատեսակ մտտեցումներուն: Բոլորը համաձայնաբար կը պատմեն զէպքը ոչ որպէս սոսկական «չարչարանք» Յիսուսի, այլ կը շեշտեն թէ՛

ա) մարդկային չարութիւնը որքան գէշ կերպով կրնայ ինքզինքն արտայայտել:

բ) Յիսուս ինչպէս կրցի չար ոյժերուն արդիւնքը քայլ առ քայլ:

գ) Աստուած կը գործէ խափանելով չարին արարքները և իր զօրութեամբը վերելութիւն բերելով:

դ) հաւատքը, աշխիւքն աստուածային ներկայութեան գիտակցութիւնը, ո՛րքան հիմնական է:

Մարկոսի մտքին մէջ, Գրիստոսի երկրորդ գալուստը և վերջին զատաստանը անմիջապէս կը յաջորդեն Ուսելութեան. «Ձի են ուսանք ի սոցանէ որք աստ կան, որք մի ճաշակեսցեն զմահ, մինչև տեսցեն զարքայութիւն Աստուծոյ եկեալ զօրութեամբ: Այս մտածման հետ անմիջական նօրէն կապ ունի Մարկոսի յայտնութեան կան ԺԻ. Դուլիսը, որուն միտք բանին է «հսկեցէք և կացէք յաղօթ», զի ոչ զիտէք երբ ժամանակն իցէ»: Այս Աւետարանին մէջ փառաւորումն ու զատաստանը շատ մօտ են խաչելութեան, մինչդեռ Յովհաննու Աւետարանին մէջ ներկայ իսկ են: Մատթէոս կ'ընդլայնէ մարկոսեան նկարա-

գրութիւնը, Հին Կտակարանի մարգարէութիւններով ճորտացուցած. մինչ Դուկաս կը շեշտէ Յիսուսի անմեղութիւնը, յատկանշելով Անոր մարդկային բնութիւնը՝ վերջապէս, Յովհաննէս կը ծանրանայ Յիսուսի մեծութեան վրայ, Անոր Գառն Աստուծոյ հանգամանքին վրայ:

Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոսը եզրակացուց իր խօսքը ըսելով թէ կայ Քրիստոնէութեան համար գաճակ մը. մեզի կը մնայ գտնել զայն պահելու և անոր վրայ հսկելու ձևը: Եկեղեցին պէտք է նուիրէ ինքզինք խոր հետաքրքրութեամբ քննելու Չարչարանքին իմաստը, հսկելով ուսումնապէս և գործնապէս այն բոլոր խօսքերուն վրայ՝ զոր Քրիստոս արտասանեց և որոնցմով արձանագրուեցան Անոր չարչարանքին ու խաչելութեան զէպծերը:

Գր. 12 Սեպտեմբեր.

Առաւօտեան, Ս. Գրքի ընթերցում կատարեց Կլաւքոյի Համալսարանի փրօֆէսէօր Դոկտոր Ու. Պարքլէյ, կարգալով և մեկնաբանելով Յովհաննէս Աւետարանին Ա. 1-14 համարները: Ան շատ արագ ակնարկով մը գտաւ Քանի՞ն և իմաստութեան հին Կտակարանեան գործածութիւնը և Անոր ճորտագմարն բնակութիւնը մարդոց մէջ:

Յովհաննէսը միակն է Նոր Կտակարանի հեղինակներուն մէջ. շարունակեց Փրօֆ. Պարքլէյ, որ կը ներկայացնէ Քրիստոսը որպէս Բանն Աստուծոյ (λόγος Θεού), զոր կը գտնենք Աւետարանի նախաբանին մէջ, Նոր Կտակարանին մէջ լոյսը ընդհանրապէս շեշտակած է պատգամ կամ աւետիս, կամ յայտարարուած Յիսուսի կողմէ(*) և զի խօսքը նոցա զբանն, և կամ քարոզչութեամբ Առաքելներուն կողմէ(**). Ոչ և հաճոյ մեզ թողուլ զբանն Աստուծոյ և պաշտել զսեղանաւ: Այս իմաստով Նոր Կտակարանը կը հետեւի Հին Կտակարանի ստուածաբանութեան: Երրորդերէն շղջ աստվարս տըւած է իմաստը Աստուծոյ ստեղծագործ գործունէութեան. Աստուած ստեղծեց աշխարհ իր Ոստքով, որ հետեւեցաւ իր Կամքին. Կերամայեցան և հաստատեցան: Այս նոյն Բանին միջոցաւ Աստուած իր փրկիչ

Կամքը յայտնեց իօրայէլի: Յայտնի նոյն նութիւն մը ստեղծուած է լոյսոյն և օրօշին միջեւ — Բանին և իմաստութեան —, Նոր Կտակարանէն առաջ. «Այլ Տէր սայ զիմաստութիւն և ի բերանոյ նորա գիտութիւն և հանճար»: Ըսել թէ Ենգամ ստեղծեց երկինքն ու երկիրը «հոգւով բերանոյ նորա» (Սղմ. ԼԳ. 6), կը նշանակէ թէ արարչագործ իմաստութիւնը ինքնին Աստուծոյ Ոստքն է:

Յովհաննէս Աւետարանիչ չի գործածեր յիմաստութիւնն բառը. նոյնպէս Երբայեցւոց Թուղթին հեղինակը. սակայն երկուքն ալ կը մտածեն Քրիստոսի մասին որպէս Աստուծոյ իմաստութիւնը. այս պնդանալութիւնը կը վերագրուի խուսափելու համար Գնոտելիկեան որեւէ հակումէ: Հաւանաբար Յովհաննէս ընտրեց լոյսը հզոր ջատագովական նպատակներով և հետեւեցաւ հրեական մտածումին, որուն համաձայն Բանը զի սկզբանէ էր որպէս գործիքը Աստուծոյ ստեղծագործութեան. հոս ἀρχή — սկիզբ — բառը կը ներկայանայ որպէս ստեղծագործութեան սկզբունքը և ոչ թէ որպէս առաջին անգամ ստեղծուած գոյութիւն մը: Յովհաննէսեան նախաբանը օրօշ-լոյսոյ գործունէութիւնը կը տեղադրէ աշխարհի ստեղծումին մէջ, մինչ Յովհաննէսեան Յայտնութիւնը կը շեշտէ որ Քրիստոս ոչ միայն ἀρχή է. այլ նաև τέλος, Կարեօր է չանջատել Աւետարանի նախաբանը Յովհաննէսեան միւս գրութիւններէն:

Բանին Մարդեղութեան ճշմարտութիւնը մտքի վերացումով գիտելի բան մը չէ երբեք, այլ ինքնին պատմական պատահում մը (ἐγένετο) ճշմարտ. այս իմաստով, քրիստոնէական հաւատքը փրկիչութեամբ չէ չէ այլ քարոզչութիւն մը (Κηρυγμα). «Եւ իւրեքն զմտ ոչ ընկալան»: Յովհաննէս կը մտածէ Բան-Քրիստոսի վրայ որպէս մէկը որ մեթոքուած է երկրի վրայ և վերագործած Հօրը քով՝ հոն տեղ պատրաստելու Աստուծոյ այն որդիներուն համար՝ «որք ընկալանն զմտ»(*): Կային օրօշական հրեաներ, որոնք կը պահանջէին իւրացնել իօրայէլի մէջ բնակած երկնային իմաստութիւնը. բայց անոնք Արարհամուր պաշտակներ

(*) Հմմտ. Մրգ. Բ. 2, Գ. 14, Դկա. Ե. 1, Ը. 11:

(**) Հմմտ. Գործք. 2, 2, ԺԳ. 5, Ա. Կոր. Ա. 18:

(*) Հմմտ. Յովհ. Գ. 3, ԺԳ. 2, Ա. 12:

չէին. այսժմիկ խնդրէք սպասանել զիս . . . զայդ Լեորանամ ոչ արարա (Յովհ. Ը. 33-44): Ճշմարիտ և ուսու իսրայէլը զատորուշող հիմնական հարց մը կայ Յովհաննէսի մատածումին ետին: Քրիստոսի մէջ է միայն՝ որպէս ճշմարիտ իսրայէլ, որ *σπουδα Θεου* — Իմաստութիւնն Աստուծոյ — կրնայ բնակիլ: Յովհաննէս Աւետարանիչ կը հակադրէ Քրիստոսի ճշմարտութիւնը Օրէնքի նրութեան պահանջներուն — հաց, ջուր, գինի —, յայտարարելով որ Քրիստոս է Կնանքը, Կնեղանի Զուրը, Ճշմարիտ Հացը, Գինին և աշխարհի Լոյսը: Ան կ'հզրուէ պահէ. «Շի որեւէք ի ձեռն Մովսէսի տառան, շնորհք և ճշմարտութիւն ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի եղեն» (Յովհ. Ա. 17):

Օ *λόγος σαρξ ἐγένετο*, «եւ Բանն Մարմին եղաւ»: Իմաստութիւնը, այսինքն նոյնինքն գործօն Աստուածը, մարմին և արիւն եղաւ, մարդկային պատմութեան մէջ մտնողարձաւ. ահա այս կը նշանակէ Յովհաննէսեան «մարմին»-ը: Հին Կտակարանի իմաստով, Իմաստութեան տաղաւարիլը իսրայէլի մէջ, կը տեսնուի Ելից, Խ. 34-38 և Է. 12. 11 ճամբներուն մէջ. «եւ հաստատեցից զիսրայի իմ ի ձեզ . . . և գնացից ի ձեզ, և եղէց ձեր Աստուած, և դուք եղիջիք ինձ ի ժողովուրդս: Այս ձեռով, Յովհաննէսեան թրակեացոց բացատրութիւնը — *σπένδον* — տառացորէն կը նշանակէ քրնակիլ որպէս ի վրանիս, տաղաւարիլս: Յովհ. Ա. 14ով Յիսուս Քրիստոսի անձին մէջ է որ Աստուծոյ խոսուումը լրում ստացաւ:

Յովհաննէս Յայտնութեան մէջ, *λεγομεν* վարդապետութիւնը կը լրանայ. *λόγος* էր, որ *ἀρχή*ն էր արարչագործութեան, այժմ էր յանգի *τέλος*ի (Յայտ. ԻԽ. 6, ԻԲ. 13): Ան գործօն ոյժն է նաև նոր ստեղծագործութեան: Այժմ, մինչ նախկին երկինքն ու երկիրը անցած են և փոխարինուած նոր երկինք-երկիրով, Ան է որ ամէն ինչ կը նորոգէ ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս հին արարչագործութեան մէջ. «առանց նորաց եղաւ և ոչինչ որ ինչ եղան» (Հմտ. Յայտ. ԻԽ. 1-7): Յովհաննէս Աւետարանին և Յայտնութեան մէջ Աստուծոյ Իմաստութիւնը — Բանը — այն յղացքն է որ կը կառավարէ բովանդակեալ աստուածաբանութիւնը: Ան

մարմին կ'առնէ Քրիստոսի մէջ և կը քնակի որ մեզ, համաձայն հին տոնետութեան խոստումին: Այս ձեռով, տրեղերքի վախճանը (*τέλος*) պիտի յանգի նոր երկինք-երկրի ստեղծումի մը՝ ուր Բանը պիտի քնակի ոչ միայն ընտրեալներուն՝ այլ բոլոր ազգաց հետ (*λαοί*):

Յաջորդ բանախօսն էր Քէյպրիճի համայնարանի գառաթօս Փրօֆէսէօր Մուլ (Moule), որ ներկայացուց Մատթէոսի Աւետարանի յատկանշական գրծերը բազմաթիւ միւս Աւետարաններուն: Ենչտեց Աւետարանի հեղինակին կողման պարագան. «այո մի զի նստէր ի մաքսաւորութեան, Մատթէոս անուն . . . և յարեցեալ գնաց զկնի նորա» (Մատթ. Թ. 9). Նաև Աւետարանին հակա-Փարիսեցիական նկարագիրը (Մատթ. ԻԳ.) և Հին ու նոր Տընտեսութեանց համաձայնութիւնը, իր հին կտակարանեան յաճախակի մէջբերումներով: Մատթէոս, պայքարիչով Փարիսեցիներուն և Դպիրներուն դէմ, ջանացած է պաշտպանել Քրիստոնէութիւնը յայն հրեաներուն: Այս իսկ պատճառաւ, Փրօֆ. Մուլ հաստատեց որ Աւետարանիչը հարկադրուած էր ըլլալ ծայրայիղ և սակայն պարկեշտ օրինական մը՝ կարծելով պաշտպանելու համար նոր կրօնքը հակաքրիստոնեայ Փարիսեցիներուն առջև (Հմտ. Մատթ. Ե. 17-20):

Յատկանշական գրողը զոր Մատթէոս կու տայ Յիսուսի կեանքին և գործունէութեան՝ Անոր Մեսիայի հանգամանքն է: Այս գրողը յստակօրէն կ'երեւի Յիսուսի ծննդաբանութեան, թագաւորական ուղիով, ծննդեան պատմութեան մէջ իսկ, երբ մոգերը կը հարցնեն թէ «մար է որ ծնաւ արքայն հրէից». նոյն շնչով կը զարգանայ «Որդի Դաւթի» կոչումին մէջ, Իր անձնական համոզման մէջ թէ կոչուած Մեսիան ինքն է, և վերջապէս Պատրոսի խոստովանութեամբն ու Այլակերպութեան դէպքին առիթով Յիսուսի գերակշիռ գիրքով՝ յարաբերաբար Օրէնքին և Մարգարէներուն: Արդ, եթէ Յիսուսն է Մեսիան, հետեալաբար պզգային առանձնանորհուսմները կը փոխանցուին իր հետեւորդներուն, սաակաւ ընտրեալներուն, որոնք կը կազմեն իր Եկեղեցին:

Այս իմաստով, Մատթէոս Աւետարանչի նպատակն է արդարացին դէպի նորը եղած այս փոխանցումը, ցոյց տալով որ ծայրայեղ հատուածամտներ — Փարիսեցիներ և Դպիրներ — իրաւունք չունին Ս. Գիրքը սխալ մեկնաբանելու իրենց զօրերու աւանդութեան լոյսին տակ, այլ Յիսուսի կեանքով տեսնելու աստուածային ծրագրի իրազորումը պատմութեան վախճանին մէջ։ Յիսուսի ուսուցման երկու ուղղուածութիւններ սկիզբն են նորիս կերպարանքին տակ շեշտուած են Մատթէոսի կողմէ։ Նախ Անոր կեցուածքը հանդէպ Սրէնքին և ապա վախճանաբանական եղբորով տրուած բացատրութիւնը նոյն Սրէնքին։

Մատթէոսի Աւետարանին յատկանիշն է նաև Երկնքի Թագաւորութեան աւետարտւելն։ Կտակարանի ժամանակներէն ի վեր, Յնդման տէրն էր իր ժողովուրդին և անոնց երկրին։ Ան էր իրական Թագաւորը։ Քաղաքական տագնապները մարգարէներուն կողմէ մեկնաբանուեցան որպէս պատիժ, այն անկախութեամբ որ Ենդման պիտի դրկէ իր ներկայացուցիչը՝ որ պիտի ըլլայ ազատարարը իր ժողովուրդին։ Սակայն հզաւ ժամանակ մը երբ իսրայելի տագնապը հասաւ իր բարձրութեան, ժողովուրդը ճնշեց ժողովուրդի վրին և իրենց մտածել տուաւ որ աստուածային իշխանութիւնը չի կրնար վերահաստատուիլ սովորական մարդկային թագաւորներու ոյժով։ Այս ձեով անկախութիւնը ստեղծուեցաւ Աստուծոյ Թագաւորութեան, որ կրնար իրագործուիլ գերբնական արարքի յոյժով մը։ Այս Թագաւորութիւնը չմերձեցաւ Յովհաննէս Մկրտչի և Յիսուսի քարոզած քաղաքացիական թագութեան։

(Շարունակելի՝ 1)

Մատթէոսի աւետարանով ներկայացուած Երկնքի Թագաւորութիւնը հետեւալ սկզբունքներուն վրայ հիմնուած է. —

ա) Յիսուս քարոզեց թէ իտէալ ընկերակցութիւնը, որուն վրայ Աստուած պիտի Թագաւորէ, պէտք է բաղկանայ այն տեսակ մարդոցմէ՝ որոնց նկարագրիր համապատասխան ըլլայ իր բարոյական սկզբունքներուն։ Հետեւաբար, Աստուծոյ Թագաւորութիւնը պէտք է հաստատուի խնդրանքականօրէն։ ան իրեն հոգեւոր է և մարդոց հոգեւոր կեանքը լրացուցիչ է անոր։ Եւ այս աշխարհիս Թագաւորութիւնը մը չէ ան։ Յիսուսի իշխումին կայսրը չէր, այլ Զարը, Երկնքի Թագաւորութեան մասքը կ'ապահովուի ոչ թէ մովսիսական օրէնքի հնազանդութեամբ կամ դպիրներու և «ձեւեր» աւանդութեամբ, այլ յաւիտեանական սկզբունքներով որոնք սկզբը լրացնեն զանոնք։ Այս սակայն կը պահանջէր թիւղու զամենայն ինչ և երթալ գլին նորա»։

բ) Յիսուս քարոզեց իր սկզբունքները ժխտական գետնի վրայ՝ անձնուրացութեամբ, և գրական գետնի վրայ՝ սիրելով Հայրը և մարդիկ։ Յիսուս նոր իմաստ մը տուաւ այս անձնուրացութեան, այն է՝ որ ուրանայ զանձն իւր վասն իմ։ Յիսուս, ըլլալով Աստուծոյ Որդին, յիշակն էր որ կրնար Հայր Աստուծոյ կամքը յայտնել, խոսելով նոցա զբանեւ։

գ) Երազում են կոչեցեալք և սակաւ ընտրեալք։ Երբ սերմեր ինկան սլերկիր բարւոք։ Յիսուսի քարոզութիւնը ապաշխարող չղարշուց բոլոր գրեթէ մտիկ ընողները, սակայն եթէ Ան պատարագէր իր անձը, այն ատեն Հայր Աստուած պիտի ընդունէր այդ պատարագը որպէս սիրական փոխանակ բաղամաց։

ՋԱԻԷՆ ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ